

УДК 316.77:[378:091.12.011.3-051:62]

Левицька-Сосімович І.О.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті обґрунтованні ефективності змісту, форми і методи формування культури спілкування як складової фахової підготовки майбутніх учителів технологій.

Проаналізовані основні напрями роботи щодо формування у майбутніх учителів технологій культури спілкування (мотиваційно-ціннісну, операційно-технологічну та оцінно-рефлексивну підготовку студентів до спілкування).

Розглянуті основні принципи організації комунікативної підготовки майбутніх учителів технологій; функції культури спілкування (інформаційно-комунікативні, регуляційно-комунікативні (регулювання поведінки), афективно-комунікативні (визначення, вплив емоцій людини)); вимоги до культури спілкування (виправдовувати довіру держави, суспільства, дотримуватися педагогічної етики, поважати людей, бути готовим до діалогу з людиною в кожній ситуації, розвивати фізичну й духовну культуру спілкування).

Ключові слова: культура, спілкування, культура спілкування.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються в шкільній освіті, висувають нові вимоги до особистісних та професійних якостей майбутніх учителів технологій. Цілком очевидним є той факт, що ці якості мають ґрунтуватися на глибокій професійній компетенції, тобто на основі фундаментальних професійних знань, однією зі складових якої є професійна мобільність сучасного фахівця, яка передбачає рівень сформованості культури спілкування.

Оскільки останніми роками в нашій країні освіта є не лише засобами підготовки фахівців для різних сфер діяльності, в тому числі сфери трудового навчання, а й обов'язковим етапом розвитку висококваліфікованої особистості, її метою є вдосконалення методології формування інтелектуальної культури, навичок самоорганізації мислення, значне поліпшення якості спеціальної освіти, орієнтованої на елементарні ділові навички, підвищення рівня професійної підготовки студентів.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми показав, що феномен культури спілкування почав глибоко досліджуватися науковцями в 70-х роках ХХ століття в роботах педагогів і психологів М. Березовіна, О. Леонтєва, В. Кан-Каліка, Я. Коломінського. У другій половині 80-х років з'являється інноваційна концепція педагогіки співробітництва, серцевиною якої стала гуманізація педагогічного спілкування.

Актуальність цієї проблеми підтверджують і сучасні дослідження різних її аспектів: формування в майбутніх учителів культури педагогічного спілкування (І. Комаров); педагогічні засади формування особистісного зорієнтованого спілкування майбутніх учителів (М. Богданова); підготовка майбутніх учителів до організації спілкування учнів у процесі розвиваючих ігор (Л. Філатова); розвиток мовлення культури майбутніх учителів (В. Усатий); психологічні особливості формування комунікативних здібностей у майбутніх учителів (Н. Вітюк); психологічні особливості взаєморозуміння в системі "учитель-учитель" як умова попередження конфліктів (І. Вахоцька); формування відкритості до спілкування майбутніх учителів (О. Блинова); психологічні детермінанти конфліктності вчителя трудового навчання у педагогічній взаємодії (Є. Юрківський) та ін.

Вивчення наукових праць, присвячених формуванню та розвитку культури спілкування (В. Грехнев, А. Добрович, Б. Ломов, Л. Петровська, Т. Яценко) показало, що в практиці комунікативної підготовки майбутнього вчителя основну увагу зосереджено на оволодінні педагогічним етикетом, культурою мовлення і культурою спілкування, на психологічній саморегуляції, самопрезентації.

Але забезпечити в повній мірі наявність таких професійних рис та умінь в реальному навчально-виховному процесі педагогічного вищого навчального закладу є не завжди можливим, оскільки недооцінюється комунікативна теоретична і, особливо, практична підготовка майбутніх учителів технологій.

Професійна освіта в галузі трудового навчання в Україні перебуває нині на новому етапі становлення. Студенти мають виявляти ініціативність, готовність до ризику й новацій, мати трудові здібності, бути здатними успішно працювати в силовому полі трудового колективу. Про фахівця з великої літери ми можемо говорити тоді, коли він володіє не лише високою кваліфікацією, а й є духовно багатим, творчим особистістю. Формування такої особистості дедалі більше пов'язується зі справжнім опануванням мови, професійним спілкуванням. Тому логічне, правильне, доречне професійне мовлення, здатність не лише словом, а й змістом, мовним етикетом вплинути на співрозмовника мають бути

внутрішньою потребою студента навчальних закладів галузі трудового навчання. Тільки в сукупності ці ознаки формують високий рівень культури професійного спілкування студентів навчальних закладів.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні ефективності змісту, форм і методів формування культури спілкування як складової фахової підготовки майбутніх учителів технологій.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що культура є мірою розвитку людини, бо вона характеризує не тільки і не стільки обсяг засвоєних нею цінностей громадської діяльності особистостей протягом усієї історії, скільки – сам спосіб, яким людина залучається до таких цінностей. Поняття "культура", в перекладі з латинської, означає "орання, обробіток, удосконалення ґрунту". В такому розумінні, культура – це те, що створює, формує особистість, і одночасно те, за допомогою чого вона стає соціально активною, професійно зрілою та цілеспрямованою. Саме через це культура впливає на стиль мислення та поведінку індивідуума, оскільки вона охоплює всі боки суспільного життя, будь-який вид людської діяльності. Вона характеризує освіченість – широту та глибину знань особистості, на вихованість, уміння чітко висловлювати свою думку, уважно слухати, робити правильний висновок, з гідністю поводитися. Культура спілкування у вузькому розумінні – це сума набутих людиною знань, умінь та навичок спілкуватися, які створені, прийняті та реалізуються в конкретному суспільстві на певному етапі його розвитку [2].

Важливим проявом культури людини виступає її вміння спілкуватися з колегами, друзями, родичами, знайомими і незнайомими людьми.

Спілкування є процес безпосередніх взаємовідносин, звертання однієї людини до іншої. Виконувати особистістю різноманітні види діяльності утворюють різноманітні форми та способи спілкування. У цьому випадку спілкування виступає як засіб реалізації діяльності та як її неодмінна умова. У спілкуванні досягається взаєморозуміння та узгодженість поведінки, вчинків, тобто формуються риси характеру особистості як суб'єкта праці та пізнання.

Спілкування не тільки зумовлює спільну колективну діяльність, а й виступає також важливим фактором у формуванні особистості спеціаліста, засобом виховання. Виховувати майбутнього фахівця – значить не тільки формувати його професійні знання, а й впливати на його уявлення і систему понять, розвивати переконання, регулювати поведінку тощо.

Спілкування сприяє розширенню світогляду студентів, розвитку інтелекту, виробленню позитивних загальнолюдських якостей, знань і навичок для професійної діяльності. Воно створює умови для розвитку цілеспрямованих почуттів і волі, оцінок, орієнтацій – усього того, що характеризує стійку потребу не просто жити, існувати серед людей, а й здійснювати у своїй повсякденній діяльності життєву позицію активного громадянина.

Безперечно, далеко не всяка форма спілкування може виступати засобом виховання активної позиції фахівців, а лише та, що стверджує уважне і доброзичливе ставлення особистостей одна до одної. Щоб посилити значення форм і методів спілкування у вихованні позитивних якостей студентів, необхідні спеціальні знання.

Спілкування на перший погляд здається простим, але насправді воно є складним видом людських відносин і містить у собі як стихійні, так і свідомі прояви прихильного ставлення і неприязні, різного роду помилки і нерозсудливі вчинки, успіх, любов, визнання тощо.

Сучасна наука все більше схиляється до думки, що спілкування, як об'єктивний вид життєдіяльності кожної особистості, виступає своєрідним мистецтвом, де є свої правила, свої особливості, свої секрети, знати які потрібно кожному спеціалісту для оптимізації своєї діяльності, досягнення мети.

Знання студентами логічних основ різних видів спілкування невід'ємна умова їх ефективної діяльності. В таких знаннях зацікавлені молоді викладачі вищих навчальних закладів, майбутні вчителі, тобто ті, хто має здійснювати навчально-виховну роботу, адже тільки у спілкуванні здобуваються знання, соціальний досвід, формується особистість.

Л. Петровська називає найважливіші характеристики спілкування, які потребують від майбутніх вчителів комунікативної компетентності. До них належать [3]: спілкування засноване на суб'єкт-суб'єктній і суб'єкт-об'єктній взаємодії; у спілкуванні існують продуктивна і репродуктивна взаємодія; для повноцінного спілкування необхідно знати, що існує два рівні його розвитку: рівень зовнішній, поведінковий, і рівень глибинний, який торкається особистісно-змістовних утворень, та який відіграє певну роль стосовно першого. Як зазначає дослідниця, ядро (визначальну сторону спілкування) складає компетентність у суб'єкт-суб'єктному спілкуванні, вирішення продуктивних завдань, оволодіння особистісними вміннями спілкування.

Культура спілкування є складовою загальної культури людини, включає психолого-педагогічні знання, вміння і навички, відповідний емоційний настрій та спрямованість педагога на ефективну діяльність. Стадії спілкування [3]: моделювання майбутнього спілкування; початок взаємодії; корекція й уточнення прийомів впливу, вербальне та невербальне спілкування; керування спілкуванням і корекція; аналіз здійсненої системи спілкування; моделювання майбутньої діяльності.

Крім здатності до комунікації, що уможливує обмін інформацією, вчитель трудового навчання, має володіти ще й перцептивними й інтерактивними здібностями, без яких неможливе розуміння партнера зі спілкування і психологічний вплив на нього. Ці здібності проявляються через такі якості

учителя, як привабливість, охайність, доброзичливість, емпатійність, зібраність, активність, комунікабельність тощо. Проте зміст поняття культури педагогічного спілкування не вичерпується згаданими комунікативними якостями та здібностями. На думку І. Зимньої, це комплексне поняття, що включає передусім особистісну культуру тих, хто спілкується. В ній важливі такі компоненти: високий рівень загальної культури; культура слухання; культура мислення; культура мовних засобів і способів формування та формулювання думки; культура прогнозування реакції партнера зі спілкування; культура підтримання спілкування.

Учитель з розвинутою культурою спілкування дбає про постійне професійне і особистісне вдосконалення, запровадження сучасних технологій навчання і виховання. Він перебуває в постійному пошуку нових форм навчального і виховного процесів.

Основні форми педагогічної діяльності відбуваються в умовах спілкування. Зміст спілкування складає обмін інформацією, але цим спілкування не вичерпується. Найважливішим аспектом спілкування майбутніх учителів технологій є прагнення зберегти подобу однієї людини в іншому, транслювати себе в іншого через спільну діяльність. Це – міжособова взаємодія в спільній діяльності викладача і студента. В цьому сенсі спілкування виступає як найважливіший інструмент розв'язання навчально-виховних завдань.

Основними напрямками роботи щодо формування у майбутніх учителів технологій культури спілкування визначено [4]: мотиваційно-ціннісну, операційно-технологічну та оцінно-рефлексивну підготовку студентів до спілкування.

Зазначимо, що показниками розвитку якості мотиваційно-ціннісної підготовки майбутніх учителів технологій до культури спілкування є: усвідомлення значення культури спілкування у професійній діяльності вчителя; визначеність професійної позиції у спілкуванні; сформованість власного професійного ідеалу у площині культури спілкування, усвідомлення шляхів його досягнення; наявність потреби самовдосконалення у педагогічному спілкуванні.

Розвиток якості операційно-технологічної підготовки до культури спілкування визначає оволодіння майбутніми учителями технологій компетенціями комунікації, інтеракції та перцепції у спілкуванні.

Якість оцінно-рефлексивної підготовки до культури спілкування визначається: об'єктивним оцінюванням сформованості власної культури спілкування; сформованістю вмінь самовдосконалення у педагогічному спілкуванні; здатністю до моделювання програми самовдосконалення у спілкуванні.

Розглянемо основні принципи організації комунікативної підготовки майбутніх учителів технологій [2]. Це дидактичні принципи: цілеспрямованості, планомірності та системності в комунікативній підготовці; науковості та доступності комунікативної підготовки; зв'язку науково-теоретичних основ спілкування з практикою його здійснення в загальноосвітній школі; наступності та перспективності комунікативної підготовки; всебічного розвитку особистості і комплексного характеру комунікативної підготовки; виховного характеру комунікативної підготовки; оптимізації комунікативної підготовки; індивідуалізації та диференціації в комунікативній підготовці; наочності комунікативної підготовки; мотиваційного забезпечення комунікативної підготовки; емоційності комунікативної підготовки; активності в комунікативній підготовці за умови керівної ролі вчителя; ґрунтовності та дієвості знань, умінь і навичок, набутих у процесі комунікативної підготовки; свідомого засвоєння науково-теоретичних основ культури спілкування.

Культура спілкування включає загальну культуру людини, психолого-педагогічні знання, вміння та навички, відповідний емоційний настрій та спрямованість педагога на ефективну діяльність.

Функції культури спілкування [1]:

- 1) інформаційно-комунікативні;
- 2) регуляційно-комунікативні (регулювання поведінки);
- 3) афективно-комунікативні (визначення, вплив емоцій людини);

Вимоги до культури спілкування [1]:

- виправдовувати довіру держави, суспільства;
- дотримуватися педагогічної етики;
- поважати людей;
- бути готовим до діалогу з людиною в кожній ситуації;
- розвивати фізичну й духовну культуру спілкування.

Шляхи вдосконалення культури спілкування: ознайомлення з психолого-педагогічною літературою, спостереження, спеціальні завдання, постійне спілкування, громадська активність, розвиток педагогічних, комунікативних, ораторських здібностей, вдосконалення загальної культури.

Висновки. Отже, творчий характер діяльності вимагає постійного особистісного й професійного зростання, розвитку своєї творчої індивідуальності, своєї загальної й професійно-педагогічної культури спілкування. Професійна діяльність вимагає від майбутніх вчителів технологій максимального терпіння, наполегливості, послідовності у діях, принципності, поєднаних із тактовністю і гнучкістю, самодисципліною. Водночас має бути комунікабельною особистістю з високою культурою, вміти вести діалог, дискутувати, забезпечувати позитивний моральний та емоційний настрій у педагогічній взаємодії.

Також необхідні й особливі морально-психологічні якості: беззаперечна доброта та чуйність, непідкупність, почуття власної гідності при виконанні своїх професійних обов'язків.

Під час спілкування майбутній вчитель не просто кількісно збільшує свій комунікативний досвід; він обирає певну стратегію спілкування з властивими їй нормами, прийомами і засобами.

Культура спілкування – це основний шлях до розвитку своєї особистості і водночас найбільш ефективний спосіб для прищеплення майбутнім учителям певних особистісних якостей, набуття ними комунікативних умінь.

Використані джерела

1. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети / Т. Вольфовська // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13-16.
2. Грехнев В.С. Культура педагогического общения / В.С. Грехнев. – М., 1990. – 144 с.
3. Петровская Л. А. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг / Л.А. Петровская. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 216 с.
4. Фатыхов Р. М. Культура педагогического общения и ее формирование у будущего учителя / Р. М. Фатыхов. – Уфа: Башгоспедуниверситет, 2000. – 164 с.

Levytska - Sosimovych I.

COMMUNICATION CULTURE'S FORMATION OF FUTURE TECHNOLOGIES TEACHERS

The article substantiates effectiveness of the content, forms and methods of communication culture as the part of future Technologies teachers` special training.

Culture is something which creates, forms the personality and simultaneously something which helps to make him or her socially active, professionally mature and purposeful. Due to this culture influences individual`s thinking style and behave our, because it embraces all sides of social life, any kind of human activity.

An important display of human culture is the ability to communicate with colleagues, relatives, acquaintances and strangers.

Communication culture in a narrow sense is the sum of acquired knowledge, abilities and skills of communication, which are created, accepted and realised in a society on the certain stage of its development.

There are also defined communication stages (future communication modelling; interaction beginning; influence modes` correction and adjustment; verbal and non-verbal communication; communication control and correction; analysis of performed communication system; future activity`s modeling.)

There are analysed the main directions of the activity concerning communication culture`s formation of future Technologies teachers (motivative-evaluative, operational-technological and evaluative-reflexive students` preparation to communication.)

The article deals with the main principles of communicative training`s organisation of future Technologies teachers; communication culture`s functions (information-communicative, regulative-communicative (behavior`s regulation), affective-communicative (defining, influence of human emotions)); requirements to communication culture (to justify the trust of a state, a society, to follow pedagogical ethics, to respect people, to be ready to the dialogue with an individual in every situation, to develop physical and spiritual culture of communication).

There are considered the ways of communication culture`s improving.

Key words: *culture, communication, communication culture.*

Стаття надійшла до редакції 11.10.2015